

10 wegen om te groeien

Oplossingen voor schaalvergroting binnen de
melkveehouderij in de Achterhoek en Liemers

10 wegen om te groeien

Oplossingen voor schaalvergroting binnen de melkveehouderij in de Achterhoek en Liemers

Inhoud

		pagina
Inleiding.....	<i>Harry Keereweer</i>	2
Perspectieven voor groeiers.....	<i>Jelle Zijlstra & Margo Meijerink</i>	3,4
Ondernemerschap en lef.....	<i>Jelle Zijlstra</i>	5,6
Kostprijsverlaging en rentabiliteit.....	<i>Michel de Haan</i>	7,8
Samenwerking.....	<i>Jelle Zijlstra</i>	9 - 12
Arbeidsefficiëntie.....	<i>Jelle Zijlstra</i>	13-16
Stalcapaciteit.....	<i>Eric Pijnappels</i>	17,18
Verkaveling.....	<i>Jelle Zijlstra</i>	19-22
Natuurbeheer.....	<i>Wilfried Klein Gunnewiek</i>	23-26
Landschapsonderhoud in 2015.....	<i>Alice Booij</i>	27,28
Vergunningen.....	<i>Jan Willem Klein Wolterink</i>	29,30
Extra opbrengsten.....	<i>Gerard Migchels</i>	31,32
Info en colofon.....	<i>Marleen Lenssinck</i>	33,34

De Achterhoek vraagt extra vakmanschap en ondernemerschap

De Achterhoek en Liemers is één van de mooiste gebieden van Nederland. De met koeien gevulde weilanden, afgewisseld met bomen, singels en bossen, het typische coulissenlandschap, dat alles is ons visitekaartje. Fraai om in te wonen en te recreëren. Maar hoe zit het met de dagelijkse bewoners en vooral bewerkers van het land? Kun je als melkveehouder nog genoeg ondernemen? Terwijl schaalvergroting en globalisering dé trends zijn, zorgt het kleinschalige landschap voor een hogere kostprijs en beperkingen bij uitbreiding.

Ondernemen in dit gebied betekent dan ook rekening houden met het multifunctionele karakter van de streek. Het noopt melkveehouders tot extra vakmanschap en ondernemerschap om hun bedrijf tot een succes te maken. Achterhoekse melkveehouders bezitten die vaardigheden. Ondanks de knelpunten zijn ze in staat fraaie bedrijven, creatieve verbredingen en aantrekkelijke alternatieven te ontwikkelen. Ze zijn klaar voor de toekomst.

In deze brochure laten melkvee-houders en experts hun licht

schijnen over lastige onderwerpen binnen de melkveehouderij in Achterhoek en Liemers. Zij geven aanbevelingen en tips en wijzen de weg naar een toekomst voor de melkveehouderij. Zij geven aan dat het niet een kwestie is van kiezen tussen natuur, milieu en ondernemerschap. Het kan samengaan in harmonie.

Als provincie stimuleren we dit. In reconstructieplannen en ruimtelijke ordeningsbeleid blijft de grondgebonden melkveehouderij een belangrijke rol spelen. De melkveehouderij heeft het landschap gemaakt en heeft vele cultuurhistorische waarden opgeleverd. We willen de sector daarom behouden en ondersteunen naar een mooie toekomst. Melkveeouders die kansen zien, kunnen rekenen op steun van de provincie.

Als gedeputeerde wil ik onderstrepen dat bewoners van de Achterhoek en Liemers trots zijn op hun landbouw én op hun landschap. De provincie zal er in de toekomst alles aan doen om deze hechte harmonie te behouden.

Harry Keereweer
Gedeputeerde van de Provincie
Gelderland

Perspectieven voor groeiers

Achterhoekse melkveehouders die willen groeien in bedrijfsomvang zien naast knelpunten die de groei belemmeren, ook vele kansen.

Waar knelt het?

De belangrijkste knelpunten voor verdere groei in de Achterhoek zijn volgens de veehouders:

1. Tekort aan arbeid.
Het steeds verder groeiende bedrijf wordt te groot voor één persoon, maar is te klein voor een extra medewerker.
2. Te weinig rendement.
De door velen voorspelde dalende melkprices en stijgende kosten schetsen een weinig rooskleurig beeld van de toekomst.
3. Tekort aan stalruimte.
Uitbreiden in aantal koeien betekent vroeg of laat extra huisvesting voor het vee. Dat is een moment waarop opnieuw geïnvesteerd zou moeten worden in gebouwen. Kan dat?

4. Wet- en regelgeving.
De regelgeving rond milieuvergunningen, stankcirkels, Vogel- en Habitatrichtlijn, 250-meterzones, bouwkavelgroottes, Nitraatrichtlijn en Kaderrichtlijn Water levert zorgen op over de ontwikkelingsmogelijkheden.
5. Verkaveling.
Veel bedrijven hebben een beperkte huiskavel en daarnaast nog losse kavels in de omgeving. Niet ideaal om efficiënt te kunnen werken en kostenverhogend.
6. Hoge grondprijzen.
Deze hoge prijzen zijn een rem op de animo om uit te breiden.

Moet de conclusie zijn dat de Achterhoek geen goede omgeving is voor melkveehouders met ambities? In dit boekje leest u dat velen wel degelijk mogelijkheden zien om hun bedrijf verder te laten groeien.

Waar liggen de kansen?

De kansen die Achterhoekse veehouders met groeiambities zien zijn:

1. Samenwerking met collega's:
Door samen te werken met collega's zijn schaalvoordelen te realiseren en kunnen kosten worden bespaard. Samenwerking is mogelijk met: collega-melkveehouders, akkerbouwers die behulpzaam zijn rond mestafvoer en voeraanvoer of met stoppende collega's in de richting van bedrijfsfusie.
2. Kostprijsverlaging:
Er zijn nog vele wegen die daartoe kunnen leiden.
3. Arbeidsefficiëntie verbeteren:
Door het werk beter te organiseren, taken uit te besteden en te automatiseren kan de hoeveelheid geproduceerde melk per arbeidskracht nog verder worden verhoogd. Een 'must' bij krappere of gelijkblijvende marges.
4. Extra opbrengsten:
Kwaliteitsverbetering van de melk, natuur- en landschapsbeheer en verbreding bieden in de toekomst naar verwachting nieuwe kansen om de bedrijfsopbrengsten te verhogen.

In de volgende hoofdstukken zijn de kansen en bedreigingen voor de melkveehouderij in de Achterhoek Liemers verder uitgewerkt. Daarbij geven ondernemende veehouders aan hoe zij kans zien hun bedrijf sterk te maken voor de toekomst.

Melkveehouderij in de Achterhoek, gemiddeld kleinere bedrijven

In de Achterhoek en Liemers waren in 2005 nog 1985 melkveebedrijven. Vergeleken met Noord- en Zuid-Nederland zijn deze bedrijven gemiddeld kleiner. In Noord-Nederland heeft bijvoorbeeld circa 50% van alle melkveebedrijven een omvang van meer dan 70 melkkoeien. In Oost-Nederland is dit slechts circa 25%.

Los van eventuele neveninkomsten zal het inkomen op deze gemiddeld kleinere bedrijven lager zijn dan in Noord-Nederland. Toch zijn er ook in de Achterhoek volop grotere bedrijven en deze zullen zeker stappen zetten om in de toekomst verder te groeien. Daarmee blijven ze in de pas lopen met sterke melkveebedrijven in de rest van Nederland.

Ondernemerschap en lef

In 2005 heeft Animal Sciences Group (ASG) samen met het Landbouw Economisch Instituut (LEI) en de Vereniging van Accountants en Belastingadviseurs (VLB) onderzoek gedaan onder 18 Nederlandse melkveehouders met een quotum tussen de 1 en 3 miljoen kg melk per bedrijf. In de gesprekken met de ondernemers van deze grote melkveebedrijven viel een aantal dingen op.

Organiseren

Ten eerste weten deze melkvee-houders heel goed wat ze willen bereiken en ze hebben het lef om dat ook te doen. Op en top ondernemers dus. Ten tweede is samenwerking van essentieel belang, vooral als het gaat over grote familiebedrijven. De veehouder moet gericht sturen op het steeds weer optimaliseren van die samenwerking. Als derde opvallend punt is gebleken dat het goed kunnen organiseren van alle activiteiten op een bedrijf ook een belangrijke voorwaarde is voor succes.

Alleen wanneer de organisatie van het bedrijf steeds weer wordt aangepast aan de omvang, kan het bedrijf blijven groeien.

Groeien

Werken aan ondernemerschap op een groeiend melkveebedrijf is samen te vatten in drie aandachtspunten.

1. Het verder ontwikkelen van ondernemerschap:
  - De eigen sterke punten, interesses en vaardigheden beter benutten.
  - Personeelsmanagement meer aandacht geven: van motiveren tot taakverdeling, beloning en functioneringsgesprek.
  - Het verbeteren van werkorganisatie en arbeidsefficiëntie.
  - Investeringsbeslissingen beter afwegen rond met name grond, quotum, gebouwen en automatisering meer sturen op kengetallen van de veestapel.
  - Communicatie met adviseurs, leveranciers en afnemers optimaliseren.

2. Constante aandacht voor kostprijsverlaging en het optimaliseren van de bedrijfsvoering.
3. Meer rendement uit betaald advies:
  - Kies zelf kritisch de eigen adviseurs.
  - Bereid het gesprek met de adviseur voor: gesprekspunten, te bespreken resultaten en vragen.
  - Houd de regie van het gesprek in handen.
  - Maak een verslag van het gesprek.
  - Zorg dat de afspraken uitgevoerd worden.
  - Gezamenlijke bijeenkomsten met alle adviseurs bieden meerwaarde.

Tips

Stel uzelf minimaal één keer per jaar de volgende vragen:

- Hoe kan ik op mijn bedrijf de arbeidsefficiëntie verbeteren?
- Hoe kan ik gericht sturen en bijsturen op de kengetallen van de veestapel?
- Kan ik investeringen in gebouwen uitstellen of is mijn bedrijf toe aan nieuwbouw?
- Hoe kan ik de samenwerking tussen medewerkers op mijn bedrijf verbeteren?

Test uw ondernemerschap op internet.

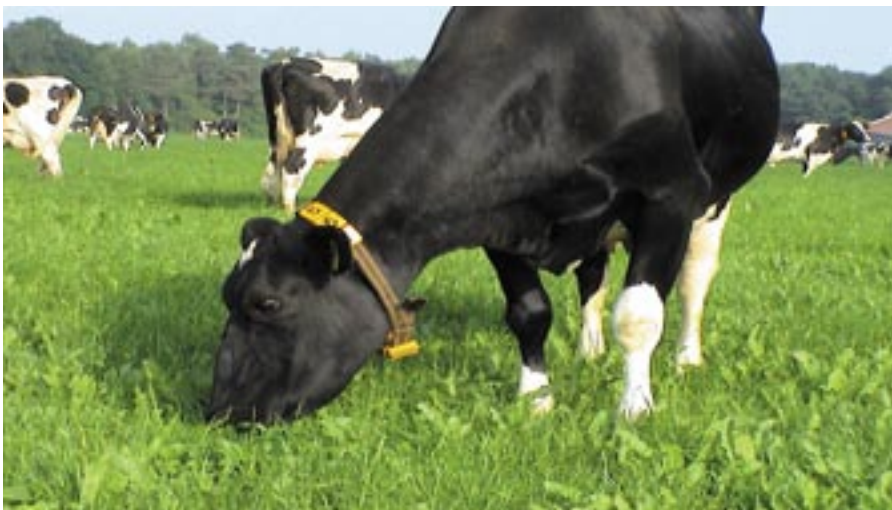

Henk-Jan Winkelhorst, melkveehouder met 225 koeien in Aalten

1000 koeien melken kan hier ook

“We hebben serieus overwogen om te emigreren naar Amerika. Maar we zijn toch ook wel gehecht aan onze Achterhoek en bovendien wil ik graag zelf blijven boeren en niet alleen maar personeel managen. In 1970 bouwde mijn vader al een stal voor 80 koeien. Dat grootschalig boeren zit in mijn bloed. We melken er nu 225 en dat zet ik samen met een medewerker rond. Jongvee heb ik vanaf 8 maanden uitbestede en in piekperiodes hebben we extra hulp. Ik werk momenteel met plezier 70 tot 80 uur in de week. Met doorgroeien hoop ik wel meer vrije tijd te krijgen. Met 3 man 300 koeien melken is minder druk dan wanneer 1 man 100 koeien verzorgt. Doorgroeien naar 1000 koeien is geen probleem, zo zegt de afdeling milieu van de gemeente. We zitten niet dicht bij een bos, dus de mogelijkheden zijn er. Waarom zouden we het dan niet doen?”

Kostprijsverlaging en rentabiliteit

De melkprijs gaat dalen. Dat verkondigen deskundigen al geruime tijd en lijkt daarmee een zekerheid. Het directe gevolg is extra druk op het inkomen van de melkveehouder. Vandaar de wens van veehouders om nog minder kosten te maken en de kosten goed te beheersen.

Bewust kiezen

“Hoe moet dat dan?”, is de logische vraag die volgt. “We letten toch allemaal goed op de kosten?” Het antwoord ligt bij de veehouder zelf. Een lage kostprijs bepaal je zelf. Dat klinkt allemaal wel makkelijk, maar het begint met ontdekken of je wel echt een lage kostprijs wilt hebben. Misschien is een hoge melkproductie per koe of “mooi werk” wel veel belangrijker. Dat is ook een keuze, maar wel één die handig is om te ontdekken wanneer het over verlaging van de kosten gaat.

Bepaal een kostprijsdoel

Vervolgens is het belangrijk om daadwerkelijk een kostendoel te

stellen, samen met een strategie om dit doel te halen. Maak hierbij steeds bewuste keuzes. Kies je bijvoorbeeld voor een intensieve bedrijfsvoering met weinig grond, dan past daar eerder een hoge melkproductie per koe bij dan bij een systeem waarbij veel ruwvoer beschikbaar is. Durf zelfs op onderliggende kostenposten een doel te stellen. Bedenk hoe hoog de krachtvoerkosten maximaal mogen zijn en volg een strategie om daar te komen. Dit kan variëren van een lage krachtvoergift, tot veel weidegang of een hoge melkproductie met veel maïs in het rantsoen.

Afstemming

Daarnaast is het belangrijk om de productiefactoren goed op elkaar af te stemmen. Dit betekent niet meer grond gebruiken dan nodig, loonwerk en werktuigenpark op elkaar afstemmen en geen langdurige overcapaciteit van bouwwerken.

Wie aan collega-veehouders tips vraagt om tot een lagere kostprijs te komen krijgt vaak waardevolle antwoorden, zoals:

“Scoor op alle onderdelen goed”

“De kunst van het weglaten”

“Kijk naar de kansen, in plaats van de bedreigingen”

“Sta open voor kritiek”

Deze adviezen ondersteunen de strategie om kosten te besparen.

Tips

Het Lagekostenbedrijf in Lelystad heeft een melkquotum van 460.000 kg melk en een intensiteit van 13.000 kg melk per hectare. Het haalt een kostprijs die ruim 15% (5 tot 8 cent) lager ligt dan die van vergelijkbare praktijkbedrijven. De strategie van dit bedrijf om doelgericht een lage kostprijs te bereiken is:

- Weinig jongvee (5 stuks per 10 koeien)
- Zeer veel weidegang
- Sterke koeien
- Lage krachtvoergift
- Veel loonwerk en weinig mechanisatie
- Voorraadvoeding
- Goedkope gebouwen en voeropslag

*Herbert Langelier,
melkveehouder met
108 koeien in Lochem:*

Er zit nog wel wat rek in de kostprijs

“De totale kostprijs van de melk ligt op ongeveer 30 eurocent terwijl het melkgeld en de melkpremie 34,5 cent bedragen. Onze kostprijs is laag, vooral omdat de toegerekende kosten laag zijn. Ik hou de kosten voor veevoeding, dierenarts en bewerkingskosten goed in de gaten. Dat wil niet zeggen dat ik altijd voor het allerlaagste kies. Voeding is een optimum. Als je daar teveel op gaat besparen gaat het ten koste van gezondheid. Ik zou ook niet gauw tweedehands machines kopen. Daar heb je weer meer kosten aan. De bewerkingskosten zijn laag omdat we de machines samen met collega's hebben. Toch hebben we vergeleken met grote melkveegebieden kleinere percelen waardoor je minder efficiënt kunt werken. Er zit nog wel rek in de kostprijs. We proberen met inkoopcombinaties kwantumkortingen te krijgen. Ook de niet-toegerekende kosten gaan komende jaren dalen door de lagere afschrijving van quotum en de pas uitgebreide stal.”

Samenwerking

Al decennialang werken veehouders in diverse vormen samen. Met name samenwerking rond machines gebeurt al lang en regelmatig. De laatste jaren staat samenwerking weer opnieuw in de belangstelling. Op verschillende terreinen en met één doel: er samen sterker van worden.

Bespaar duizenden euro's

De afgelopen jaren zijn er vrij veel samenwerkingsverbanden rond jongvee-opfok ontstaan. Vaak is dit samenwerking tussen een groeiend en een afbouwend bedrijf, maar er zijn intussen ook enkele jongvee-opfokbedrijven die dit als hoofdtak hebben. In gebieden met akkerbouwbedrijven in de buurt wordt samengewerkt met akkerbouwers bij het telen van voedergewassen, bouwplanoptimalisatie en het gebruik van mest op het akkerbouwbedrijf. Vele vormen van samenwerking met voordelen die kunnen oplopen tot duizenden euro's per jaar. De laatste jaren komt er meer belangstelling voor

intensievere samenwerking tussen veehouders: samenwerking rond de kerntaken melken en voeren. In feite gaat het daarbij vaak om vormen die overeenkomen met een fusie van twee of meer bedrijven.

Zes voordelen

De voordelen die samenwerken geeft, zijn samen te vatten in zes punten:

1. Goedkope vorm van bedrijfsvergroting
2. Schaalvoordelen benutten, met name rond de kosten van gebouwen, machines en installaties en andere vaste kosten
3. Hogere arbeidsefficiëntie en meer melk per medewerker
4. Specialisatie van ondernemers en medewerkers: kennis en vaardigheden zijn beter te benutten
5. Inkoopvoordelen
6. Meer vrije tijd

Tabel 1: Voordelen van samenwerking

	Aanpassing	Voordeel in centen per kg melk	Voordeel in euro op bedrijfsniveau
1	Door specialisatie meer aandacht voor veemanagement	0,75	15.000
2	Besparing op machinekosten	0,30	6.000
3	Besparing op loonwerk	2,00	40.000
4	Besparing op betaalde arbeid	0,75	15.000
5	Overige besparingen op vaste kosten	0,30	6.000
6	Voordelen door gezamenlijke inkoop	0,25	5.000
7	Extra kosten door stalaanpassingen	-0,50	-10.000
	Totaal voordeel exploitatie bedrijf	3,85	77.000
8	Extra inkomsten uit werk buiten bedrijf	1,40	28.000
	Totaal voordeel samenwerking	5,25	105.000

Op de volgende bladzijde wordt deze samenwerking nader toegelicht

Christel Frenken, melkveehouder met 120 koeien in Aalten

Samen één miljoen kilo melk en prettig boeren

“Vanaf 2000 hebben wij het vizier op groeien en dat vraagt ook meer stalruimte. Maar waarom nieuw bouwen als buurmans' stal leeg staat? Hij heeft zijn 100.000 liter melk ingebracht en melkt een kleine 400.000 liter. Op onze locatie melken we zo'n 640.000 liter met een robot en het landwerk doet de loonwerker. Ik heb een jonge dochter en een man met een aannemersbedrijf, dus we maken het werk zo makkelijk mogelijk. En dat geldt ook voor de buurman. Alle koeien kalven bij ons af en hij melkt 's morgens en 's avonds een uurtje, zodat hij overdag naar zijn werk kan. Hij vindt het prima om te boeren zonder papieren rompslomp en wij melken ruim 1 miljoen kilo melk. Mensen vragen zich wel af hoe het in de toekomst verder zal gaan, maar daar maak ik me nog geen zorgen over. Daar komt wel een oplossing voor als het nodig is.”

Als voorbeeld werken we hier een samenwerking uit van vier melkveehouders met ieder 500.000 kg melk.

Fusie van bedrijven

Ze vormen één onderneming die twee miljoen kg melk per jaar produceert. Ze concentreren alle melkvee op twee van de bestaande locaties waar met geringe investeringen voldoende ruimte te maken is voor alle melkvee. Het jongvee wordt op het derde bedrijf gehuisvest en de droge koeien op het vierde. Het grootste deel van de veldwerkzaamheden gaan de samenwerkende veehouders nu zelf doen, waardoor de loonwerkkosten aanzienlijk dalen.

Flinke besparing

Door de samenwerking besparen ze flink op arbeid. Één van de vier gaat voor 50% buiten het bedrijf werken en één persoon werkt één dag per week elders. Het doel is om op termijn het bedrijf verder te vergroten zodat drie van de vier fulltime in het bedrijf kunnen werken.

Deze stap willen ze zetten zodra bedrijfsuitbreiding mogelijk is zonder investeringen in melkquotum.

De toekomst

Naar verwachting is deze vorm van samenwerking binnen drie à vijf jaar gerealiseerd. Het bedrijf wordt opgezet als maatschap. De maatschap zelf is een zogenaamde exploitatie-maatschap. Alleen vee, machines en voervoorraden zijn in eigendom van deze maatschap en de rest van de bedrijfsmiddelen zoals grond en gebouwen wordt gehuurd van de oorspronkelijke bedrijven. De personen die buiten het bedrijf werken brengen hun inkomsten in in het bedrijf en de winst wordt verdeeld over de vier partners. De geldelijke voordelen voor dit samenwerkingsverband, ten opzicht van de uitgangssituatie zijn weergegeven in tabel 1 op de vorige bladzijde. Wanneer we het totale voordeel gelijkmatig verdelen over de vier partners, is het voordeel per ondernemer $105.000 / 4 = € 26.250,-$. Dit is het voordeel vóór belasting.

Tips

- Zoek betrouwbare partners.
- Kies partners die bij elkaar passen: door gemeenschappelijke doelen of juist door verschillende interesses.
- Communicatie en overleg spelen in een samenwerkingsverband een belangrijke rol.
- Kijk naast de financiële voordelen ook naar de voordelen op het menselijke vlak.

*Jozef Huinink,
melkveehouder met
115 koeien in Beltrum*

Samenwerken geeft het bedrijf meer toekomst

“Sinds 1999 hebben we een firma met mijn zoon Marcel en neef Rob. Wij hadden toen 650.000 liter melk en 70 koeien. Mijn neef Rob had een tak melkvee, fokvarkens en vleesvarkens, en wilde graag verder met de koeien. Ik zei tegen mijn zoon ‘twee rondjes extra in de melkstal en Rob’s koeien zijn ook gemolken.’ Een half jaar later was alles beklonken. We hebben een toekomstplan opgesteld voor 10 jaar en hebben bijna alles al bereikt. Nu melken we 960.000 liter en hebben 60 hectare grond. Het bedrijf heeft meer slagkracht gekregen. Er is een betere toekomst door een groter quotum en meer grond. Dat hadden we ieder alleen niet gered. Bovendien hebben we alledrie een deeltijdbaan buitenshuis. Dat geeft veel vrijheid. Samenwerken is geven en nemen, maar ook afstand nemen. Ook bij mij ging er wel eens wat fout toen ik het werk alleen deed én al 30 jaar ervaring had.”

Arbeidsefficiëntie

Hoe hoger de arbeidsefficiëntie op een melkveebedrijf, des te meer kg melk er per arbeidskracht geproduceerd kunnen worden. Meer kg melk betekent meer inkomen en dat verklaart de sterke nadruk op arbeidsefficiëntie in een tijd van dalende melkprices en stijgende kosten.

Op zoek naar de mogelijkheden om die efficiëntie te verbeteren, staan twee vragen centraal:

1. Wat zijn de oorzaken van de verschillen in arbeidsefficiëntie bij melkveebedrijven?
2. Welke maatregelen kan de veehouder nemen om de arbeidsefficiëntie te verbeteren?

Verschillen in arbeidsefficiëntie

Tussen melkveebedrijven zijn grote verschillen in arbeidsefficiëntie. In figuur 1 is de arbeidsefficiëntie uitgedrukt in uren per week per 100.000 kg melk en uitgezet tegen de bedrijfsomvang in kg melk. Het blijkt dat het aantal uren dat per week nodig is om één ton melk te produceren

afneemt naarmate het quotum groter wordt. De arbeidsefficiëntie neemt dus toe. Net als bij kostprijverschillen tussen bedrijven, zien we dat ook hier tussen bedrijven met ongeveer dezelfde omvang nog behoorlijke verschillen bestaan. Dat geldt met name voor bedrijven tussen de 4 en 8 ton melk. Het is dus niet alleen de schaalgrootte die de arbeidsefficiëntie bepaalt.

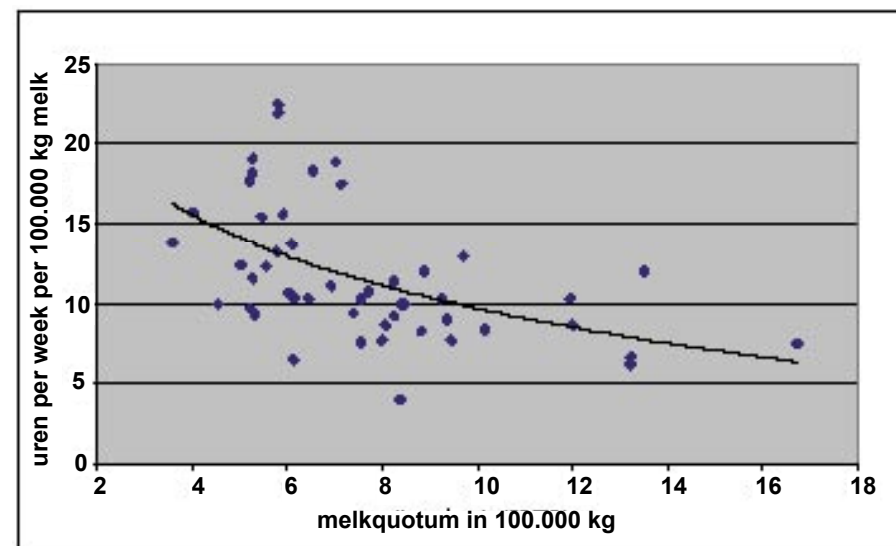
Robot bespaart tijd

De capaciteit van de melkstal heeft veel invloed op de efficiëntie van het melken. Opmerkelijk was dat de vier bedrijven die molken met een melkrobot gemiddeld vier uur per week, per ton melk minder besteden aan alle veewerkzaamheden (melken, voeren, veeverzorging en veegezondheid) dan een gemiddeld bedrijf. Bij een quotum van bijvoorbeeld acht ton melk scheelt dat 32 uur per week. Een duidelijke arbeidsbesparing als gevolg van de robot dus. Verder bleken ook bedrijven met een beweegbaar voerhek

of blokkenschuif gemiddeld minder tijd te besteden aan voeren dan bedrijven met een voermengwagen of voerdoseerwagen.

Het verschil was ongeveer één uur per week per ton melk. Bij een quotum van acht ton is dat dus acht uur per week verschil.

Figuur 1: Het verband tussen arbeidsefficiëntie en bedrijfsomvang op basis van gegevens van 50 Nederlandse melkveebedrijven

Verbeteren van de arbeidsefficiëntie

Er zijn vele mogelijkheden om zonder investering de efficiëntie te verhogen. Dit kan om te beginnen door keuzes te maken. Welke werkzaamheden kunnen veehouders achterwege laten of minder vaak uitvoeren? Vervolgens kan een vaste dag- en weekindeling helpen. Bijvoorbeeld op maandag en vrijdag voer halen, op dinsdag veeverzorging. Op die dag worden ook altijd koeien drooggezet, bekapt en gevaccineerd, het voetbad vervangen, de groepen gewisseld, enzovoort.

Op woensdag staat de jongveeafdeling centraal: uitmesten, hokken schoonmaken, dieren wisselen van groepen. Op donderdag is er tijd voor administratie en planning: computerwerk, bedrijfsresultaten beoordelen, bestellingen en afspraken met adviseurs. Met zo'n planning weet iedereen op iedere dag wat er gedaan moet worden en hoeft er niet iedere week een nieuwe planning te komen voor de vaste activiteiten.

Investerings in arbeidsbesparing

In de tabellen 1 en 2 zijn de resultaten zichtbaar van diverse investeringen in arbeidsbesparing. De verschillende investeringen worden steeds vergeleken op basis van de jaarkosten per bespaard uur. Hoe lager de jaarkosten per bespaard uur, des te aantrekkelijker is de investering omdat de veehouder dan relatief minder geld uitgeeft per bespaard uur. Vandaar ook dat de investeringen in deze tabellen

zijn gerangschikt op deze jaarkosten per bespaard uur. Bij de huidige CAO-lonen van ca. € 20,- à € 25,- per uur geldt dat alle investeringen die lager uitvallen dan die bedragen, aantrekkelijker zijn dan het aantrekken van personeel.

Overigens zijn de investeringsbedragen in de tabellen globale normbedragen. In de praktijk kunnen prijzen sterk uiteen lopen. Werk bij voorkeur met prijzen die opgevraagd zijn bij leveranciers.

Tabel 1: Jaarkosten per bespaard uur voor verschillende aanpassingen rond het melken

Investering	Investering in euro	Extra jaarkosten in euro	Bespaarde uren	Jaarkosten/bespaard per uur in euro/uur
Melkstal van 2 x 5 naar 2 x 10	60.000	7.900	550	3
Melkrobot	250.000	29.000	1.100	26
Draaimelkstal	265.000	20.000	800	25
Melker 5 x per week	0	10.000	500	20
Melker 10 x per week	0	20.000	1.000	20

Tegen lage kosten arbeid vrij maken gaat het makkelijkst wanneer de bestaande melkstal met geringe aanpassingen is te verlengen of verbreden zodat het aantal melkstanden wordt uitgebreid. Lukt dat niet of biedt dat onvoldoende arbeidsbesparing dan komen de robot

of het inhuren van een melker (kan ook melkster zijn!) in beeld. Groot voordeel van het inhuren van een melker is dat het geen investering vergt en naar de toekomst toe nog veel flexibiliteit biedt om beslissingen te nemen over investeringen in de melkinstallatie.

Tabel 2: Jaarkosten per bespaard uur voor diverse andere investeringen

Investering	Investering in euro	Extra jaarkosten in euro	Bespaarde uren	Jaarkosten/bespaard per uur in euro/uur
Jongveestal aanpassen	7.000	500	150	3
Opdrijfhek	2.000	300	100	3
Kalverdrinkautomaat	5.000	750	200	4
Mestrobot	13.000	2.000	165	12
Beweegbaar voerhek	35.000	5.500	365	15
Boxenstrooier	7.500	1.100	75	15
Voerrobot	100.000	15.000	300	50
Bredere maaier	7.000	1.000	15	66

Veel investeringsmogelijkheden

In tabel 2 zien we een flink aantal investeringen die lagere jaarkosten per bespaard uur hebben dan het CAO-loon van een medewerker. Er zijn dus nog vele mogelijkheden om via investeringen uren te besparen. Hierdoor kan of meer vrije tijd ontstaan of ruimte voor het vergroten van de melkproductie per arbeidskracht. En dat zijn precies de twee doelen waar het om gaat bij arbeidsefficiëntie.

Tips

- Zorg voor inzicht in tijdsbesteding door registratie.
- Stem het aanbod van arbeid af op de behoefte van het bedrijf.
- Zet het arbeidsoverschot in voor betaalde uren buiten het bedrijf.
- Organiseer het werk efficiënter door meer aandacht voor organisatie, looplijnen en 'time-management'.
- Welke werkzaamheden doet u zelf en welke besteedt u uit?
- Automatiseren of personeel inhuren?
- Schaalvoordelen rond arbeid realiseren door groei van het bedrijf.
- Arbeidsvreugde verhogen gaat vaak samen met een hogere arbeidsefficiëntie.

André Bokkers, melkveehouder met 100 koeien in Mariënvelde

We melken 925.000 liter in 53 uur per week

“Mijn vrouw en ik focussen ons helemaal op het vol melken van 925.000 kg melk. Ik werk 42 uur per week, mijn vrouw Edith 11 uur. In 2000 molken we 530.000 liter, deden zelf de jongveeopfok en hadden een varkensstak. De varkens gingen weg. We moesten nieuw bouwen voor het jongvee, de mest afvoeren en voer aankopen. Dan is het makkelijk berekenen dat het jongvee goedkoper uitbesteed kon worden. We zijn met 28 hectare een intensief bedrijf. De loonwerker voert voor 30 hectare mest af en brengt 15 hectare voer terug. Met het groeien van het quotum loop je telkens tegen een nieuw knelpunt aan. Zo molken we in onze 2 x 4 visgraat stal 6 uur per dag. Nu hebben we twee robotsystemen. Om die echter maximaal te benutten willen we komende jaren met nog 40 melkkoeien groeien. Maar, niks moet. We zijn nu in de situatie dat we kunnen wachten op een gunstige gelegenheid.”

Stalcapaciteit vergroten

Op een goedkope wijze de stalcapaciteit uitbreiden kan op verschillende manieren. Hier volgen een aantal opties.

Meer ruimte door automatisering

Het creëren van extra ruimte in de bestaande stal kan eenvoudig met een beweegbaar voerhek of een automatisch voersysteem. De vreetruimte die daarmee bespaard wordt, kan benut worden door extra ligboxen te plaatsen. Ook bij automatisch melken is de benodigde ruimte in de stal minder groot.

Nieuwe bovenbouw

Als een eventuele nieuwbouw op de plaats van de huidige ligboxenstal kan of moet, is het verbreden van de onderbouw en een volledig nieuwe bovenbouw wellicht een goede optie. Naast bijvoorbeeld een 2+1-rijige stal worden 2 nieuwe rijen ligboxen gemaakt. Hiermee wordt de stal ca. 8 meter breder. Voor in het nieuwe gedeelte is ruimte voor een nieuwe melkstal, separatie ruimte en dergelijke.

Met beperkte extra ruimte wordt op die manier toch een flinke uitbreiding in koeplaatsen gerealiseerd. Tegelijk kunnen de lengte van de boxen tegen de muur en de ventilatie van de gehele stal verbeterd worden.

2-delig dak

Ook is het mogelijk de verbreding uit te voeren, met een 2-delige kap. De nieuwe kapconstructie valt dan gedeeltelijk over de bestaande stal. Hoewel dit qua ventilatie niet optimaal is, past dit vaak wel veel beter in een kleinschalig landschap. Bij nieuwbouw kan de nieuwe melkstal met bijruimtes in de bestaande ligboxenstal komen. De uitbreiding met bijvoorbeeld Serrestal of Boogstal is dan een goede optie. Hiermee kan ondanks grote stalbreedtes toch een laag gebouw gerealiseerd worden.

Potstal voor droge koeien

Door de bouw van een aparte potstal voor droge koeien en jongvee, kunt u deze diergroepen uit de bestaande ligboxenstal halen.

Hierdoor komt er meer ruimte voor de melkgevende koeien in de ligboxenstal. Dit kan met beperkte kosten, zonder grootschalige nieuwbouw. Het indelen van een potstal kan flexibeler, waardoor de situering op het erf gemakkelijker is.

Nieuwe melkstal

Na uitbreidingen voldoen de stallen vaak wel, maar dan is de melkcapaciteit de beperkende factor. Een apart melkgebouw met een melkstal met een flinke capaciteit en bijbehorende wachtruimte is dan een optie. Let er wel op dat de situering hiervan geschikt moet zijn voor verdere uitbreiding. De looplijnen van de dieren en de arbeidsefficiëntie zijn dan erg belangrijk.

Tips

- Bekijk hoe de bestaande stal het beste benut kan worden.
- Beoordeel de uitbreidingsmogelijkheden: verlengen, verbreden, (gedeeltelijke) nieuwbouw.
- Zijn er mogelijkheden voor het automatiseren van melken en/of voeren?
- Zoek naar een optimale indeling van het toekomstige bedrijf t.a.v. looplijnen voor mens en dier.
- Zorg in alle gevallen voor een optimale inrichting t.b.v. koecomfort en ventilatie.

Derk Klein Iking, melkveehouder met 90 koeien in Vragender

Verdubbelen voor € 2000 per plaats

“Om te kunnen boeren moet je groeien. Mijn ouders hielden 80 melkkoeien in 75 ligboxen en dus waren we toe aan uitbreiding. Nu hebben we 150 boxen en een flink voorschot genomen op de toekomst. Ons uitgangspunt was goedkoop bouwen om een lage kostprijs te houden. We hebben onze 2 x 2-rijige stal verdubbeld van 30 naar 55 meter. De inrichting is hetzelfde gebleven met veel aandacht voor koecomfort. Geïsoleerd dak, ventilatoren, diepstrooiselboxen, anderhalve meter zijinlaat en een mestschuif. We melken nu 105 koeien en hopen de komende jaren door te groeien naar 1,2 miljoen liter. Melken doen we nog steeds in onze 2 x 6 melkstal. Momenteel duurt het 1 uur en drie kwartier. Over een jaar of vijf kunnen we altijd nog investeren in een nieuwe melkstal. Met complete nieuwbouw waren we twee of drie keer duurder uit geweest. Nu zijn we dankzij veel eigen inzet € 2000 per plaats kwijt.”

Verkaveling verbeteren

In grote delen van de Achterhoek zijn bedrijven matig verkaveld. Dat leidt tot een hogere kostprijs.

Meer huiskavel, hoger saldo

Uit de tabellen 1 en 2 is af te leiden welke extra kosten dat met zich meebrengt.

In tabel 1 staat het voordeel van vergroting van de huiskavel, zonder rekening te houden met de besparing op veldwerk zoals die is vermeld in tabel 2. Om voor een bedrijf het totale voordeel van verbetering van de verkaveling te berekenen, moeten de bedrijfsspecifieke economische voordelen die zijn af te leiden uit tabel 1 en tabel 2 worden gecombineerd.

Voorbeeld bij tabel 1

Een bedrijf van 40 ha heeft een huiskavel van 24 ha (60%) en een veldkavel van 16 ha. Het melkquotum per ha bedraagt 15.000 kg. Wanneer het percentage huiskavel zou stijgen naar 75% door 6 ha veldkavel in te ruilen voor 6 ha die aansluit op de huiskavel, zou deze 15% extra huiskavel een voordeel opleveren van: $15\% \times 6 \text{ €/ha} \times 40 \text{ ha} = \text{€ } 3.600,-$.

Dit voordeel is exclusief de besparing op veldkosten die uit tabel 2 is af te leiden. Deze plus van € 3.600,- wordt vooral veroorzaakt door meer mogelijkheden om de beweiding en het percentage maïs in het bouwplan te optimaliseren.

Tabel 1. Verandering saldo (inclusief loonwerk), zonder kosten veldwerk, per ha per procent extra huiskavel op zandgrond

Melkquotum per ha (in kg)	Stijging saldo per ha (in €) per % extra huiskavel
10.000	4
15.000	6
20.000	7

Henk Ormel, makelaar uit De Heurne

Succesvolle kavelruil is vooruitgang voor het bedrijf

“Zolang er boeren zijn, is er belang bij een goede verkaveling. Grond op afstand verhoogt de kostprijs met 100 tot 250 euro per hectare per kilometer. Graan telen is dan een stuk goedkoper dan een grasperceel dat zeven keer in het seizoen gemaaid wordt. Het streven is de percelen aaneengesloten aan de huiskavel te krijgen. Als dat met kavelruil te realiseren valt, is dat succes een vooruitgang voor het bedrijf. Sommige boeren hebben een emotionele band met hun grond. Het is tenslotte familiebezit. Dit betekent soms drempels bij het uitruilen. Jonge veehouders zijn daar makkelijker in. Ze weten dat een verbeterde verkaveling een lagere kostprijs oplevert. De grondprijzen variëren van 15.000 tot 30.000 euro. Het verschil tussen warme en minder warme gronden groeit. De warme grond, waar 3 tot 4 veehouders dicht omheen liggen, is hoger in prijs. De minder warme gronden zijn bij uitstek geschikt om uit te ruilen voor bijvoorbeeld natuurbeheer. Overheid, landbouw en natuurbeheer kunnen in dit proces meer voor elkaar betekenen.”

Toelichting bij tabel 2

Het verschil tussen de minimale en de maximale extra kosten wordt veroorzaakt door de invloed van het maaipcentage (alleen voor grasland), de perceelsgrootte en het aantal percelen dat aaneengesloten in één veldkavel ligt. Hoe hoger het maaipcentage van grasland op de veldkavel, hoe vaker er gemaaid wordt, des te hoger de extra kosten. Ook naarmate percelen kleiner zijn en er minder percelen binnen één veldkavel liggen, worden de extra kosten van grond op afstand hoger.

Voorbeeld bij tabel 2

Het eerder genoemde voorbeeldbedrijf heeft een veldkavel van 6 hectare met grasland op 3 kilometer afstand van de huiskavel. Deze wordt gemiddeld 3 keer per jaar gemaaid voor voederwinning. De loonwerker verzorgt zowel het inkuilen als het mest uitrijden. De extra kosten per ha per kilometer wordt op grond van bovenstaande tabel geschat op € 250,-. De kavelgrootte van 6 ha levert in combinatie met de afstand van 3 km op jaarbasis een extra kostenpost op van 6 ha x 3 km x 250 = € 4.500,-.

Tabel 2: Extra kosten voor veldwerk per ha per km afstand tot de veldkavel

Uitgangspunten	Minimale extra kosten per ha km (in euro)	Maximale extra kosten per ha km (in euro)
<i>Grasland op veldkavel</i>		
• Mest uitrijden en voederwinning eigen mechanisatie	75	175
• Mest uitrijden en voederwinning geheel door loonwerker	175	350
<i>Snijmaais op veldkavel</i>		
• Mest uitrijden, kunstmest strooien en eggen eigen mechanisatie en zaaien en oogsten door loonwerker	100	150
• Mest uitrijden en voederwinning geheel door loonwerker	150	215

Totaal voordeel verbetering

Het totale jaarlijkse voordeel van het verbeteren van de verkaveling in dit voorbeeld is:
€ 3.600 + € 4.500 = € 8.100,-.
Omgerekend per kg melk is dit 1,4 cent per kg melk. Dat is dus het kostprijsvoordeel van de verbetering.

Tips

- Onderzoek de mogelijkheden om de verkaveling te verbeteren door kavelruil.
- In de Achterhoek zijn in diverse gebieden kavelruilcoördinatoren actief. Zij kunnen behulpzaam zijn bij het verkennen én bij het begeleiden van kavelruil initiatieven.
- Meer informatie is te vinden op de sites www.kavelruil.info of www.boerzoektkavel.nl.

Arjan Luiten,
melkveehouder met 150
koeien in Aalten

Dankzij kavelruil naar een lagere kostprijs

“Onze huiskavel is de afgelopen jaren vergroot van 20 naar 30 hectare, vooral dankzij kavelruil. We zitten bij een natuurgebied en dan is het lastig dichtbij grond te kopen. Zo hadden we 1,4 hectare grond op 4 kilometer afstand. Het was hele warme grond waar veel belangstelling voor was. We hebben daar nog een stuk van 6 hectare bijgekocht. Zo hebben we dat totale perceel meer ‘body’ gegeven waardoor we het konden inbrengen in een kavelruil. Zo hebben we ons huisperceel vergroot. Het betekent minder kilometers, minder tijd, minder brandstof, meer ruimte om te weiden en meer zicht op je percelen, kortom een lagere kostprijs. Aan de andere kant moet je met kavelruil geven en nemen. Je moet niet op de laatste euro's letten of wikken en wegen of je wel genoeg grond terug krijgt. Het gaat om het grote geheel. Als negen bedrijven er baat bij hebben, gaan wij als tiende niet dwarsliggen.”

Natuurbeheer

De Achterhoek staat bekend om zijn kleinschalige coulissenlandschap. Een mooi landschap maar voor de melkveehouder is het soms lastig werken door beperkingen aan de verkaveling of schaduwwerking. Ook wettelijke belemmeringen kunnen een rol spelen. Hoe kun je hier als melkveehouder mee om gaan, zodat natuur en landschap zijn in te passen op het bedrijf?

Natuur of landschap?

Vaak wordt natuur en landschap in de volksmond door elkaar gehaald. Als men spreekt over "mooie natuur" dan wordt de beleving van het landschap waardoor men fietst bedoeld. De variatie en afwisseling geven vaak de waardering. Zorgen voor deze afwisseling in het landschap is een taak die melkveehouders vaak onbewust al vervullen. Dit landschapsbeheer is meestal goed te combineren met de bedrijfsvoering. "Echte natuur" is het stimuleren en beheren van soorten. Denk aan bedreigde planten (zoals

bijvoorbeeld orchideeën), bedreigde vogels (bijvoorbeeld grutto) of bedreigde dieren (bijvoorbeeld dassen). Soms valt dit goed te combineren met melkvee, vaak is dit toch een specifieke tak van sport.

Beleid

Natuur is een zorg voor iedereen, niet alleen voor landbouwers of grondbezitters. Dit betekent dat de overheid allerlei maatregelen heeft voorgesteld om natuur te behouden of uit te breiden. Door de Provincie Gelderland is daarvoor het Gebiedsplan Natuur en Landschap opgesteld. Per gebied is hierin weergegeven wat de overheid wil bereiken, bijvoorbeeld alleen landbouw, landschapsbeheer of inrichting als nieuwe natuur. Voor elk deelgebied is aangegeven wat de financiële middelen zijn voor ondersteuning van dit beleid. Hiervan kunnen zowel particulieren als (natuur)organisaties gebruik maken.

Tabel 1: Voorbeeld van extra saldo van natuurbeheer

Beheersvergoeding voor ontwikkeling kruidenrijk grasland per ha:	+ € 964,-
Wijziging in kosten:	
• Opbrengstderiving kruidenrijk grasland:	
o 50 % minder opbrengst = 5000 kg ds à 10 ct/kg ds	- € 500,-
• Besparing op kunstmest op beheersgrond:	
o 140 kg N à € 0,70	+ € 98,-
• Besparing op bewerkingkosten inkuilen:	
o totaal 5 ton ds minder/3 ton ds per maaisnede = 1,6 ha minder oogstwerk à € 150,-/ha	+ € 240,-
Saldo	+ € 802,-

Op de volgende pagina wordt deze tabel verder toegelicht.

Herman Oltvoort,
biologisch melkveehouder
met 55 koeien in Laren

Vergoeding te laag voor een tweede tak

"Een bosje met een kikkerpoel, singels, knotwilgen en verschraalde slootkanten zijn allemaal bij ons te vinden. Ik ben een liefhebber van natuur en sta daar graag een paar meter grond voor af. De vergoeding is in totaal ongeveer € 1500 per jaar. Dit vergoedt de opbrengstderiving, maar niet de arbeid. Om er een serieuze tweede tak van te maken moet de vergoeding wel twee tot drie keer zo hoog zijn. We krijgen een rastervergoeding, een beheersvergoeding om slootkanten te laten verschrallen en geld om de singels en bomen te onderhouden. Het zijn kleine dingen die iedere boer kan doen. En de grond en die paar kruiwagens gras kunnen we wel missen. Ik vindt het ideaal om landbouw en natuur door elkaar te verweven. Het is jammer om rondom kale landbouwvelden geen natuur te hebben en het is overdreven om in natuurgebieden landbouw te belemmeren. Samenwerken is het allermooist."

Wat kun je ermee?

Bijna elke melkveehouder in de Achterhoek heeft wel te maken met een stukje natuur of landschap op zijn bedrijf dat via het bestemmingsplan beschermd is. Dit betekent dat bestaande elementen ingepast moeten worden in de bedrijfsvoering. Hieronder een opsomming van de kansen hiervoor:

*Landschapselementen

Bijna overal in de Achterhoek is ondersteuning voor het onderhoud van landschapselementen als singels, houtwallen, bosjes en poelen mogelijk. Via de Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer (SAN) kan jaarlijks een bijdrage voor onderhoud ontvangen worden. Dit geeft enkele verplichtingen, maar onderhoud van het aanwezige landschap is een taak die meestal standaard uitgevoerd wordt en juist gunstig werkt op de naastgelegen landbouwgrond, onder andere door minder schaduw. In een project in Noordoost-Achterhoek kwam de beheersbijdrage voor landschapsonderhoud (voor 200 bedrijven) gemiddeld op € 650,- per bedrijf per jaar. Wegwerken van achterstallig onderhoud van landschap wordt in veel gemeenten ook gesubsidieerd. Daardoor kan eenmalig een grote klus ondersteund worden.

*Beheersvergoedingen

Landbouwgrond heeft als eerste functie het voortbrengen van landbouwproducten. Niet alle gronden zijn hiervoor even geschikt. Vaak zijn nattere of drogere gronden in het gebiedsplan begrensd voor natuurdoelen op landbouwgrond. De beheersvergoedingen voor "natuurproductie" op landbouwgrond zijn vaak interessant om te bekijken. Een voorbeeldberekening voor ontwikkeling

van kruidenrijk grasland (botanisch beheer) is in tabel 1 op de vorige pagina uitgewerkt waarbij het extra saldo circa € 800 per hectare bedraagt.

*Natuurgrond

Veel natuurgronden in Achterhoek en Liemers zijn in bezit van landbouwers. Ook voor deze stukken is via de Subsidieregeling Natuur (SN) ondersteuning mogelijk, waardoor jaarlijks beheer vergoed kan worden. Soms is het ook mogelijk om als particulier nieuwe natuur aan te leggen. Hierbij wordt de functieverandering van landbouwgrond naar natuurgrond (belastingvrij) vergoed. Dit betekent een eenmalige uitkering van ca. 80 % van de waarde van de grond in combinatie met de onttrekking van de grond aan de landbouw. Dit betreft meestal gronden met een wat lagere landbouwkundige waarde (nat, droog of schraal). Soms kan functieverandering op bedrijfsniveau interessant zijn door bijvoorbeeld grond op afstand om te zetten in natuur en dichterbij het bedrijf landbouwgrond terug te kopen. Een ander aspect van natuur op landbouwbedrijven is dat bij meer dan 30 % bos of meer dan 50 % natuur een bedrijf kan vallen onder de natuurschoonwet. Dit geeft een aantal fiscale voordelen.

Agrarische natuurvereniging

In bijna de hele Achterhoek en Liemers zijn agrarische natuurverenigingen actief, die de aanpak van natuur en landschapsbeheer gezamenlijk uitvoeren. Leden kunnen worden geholpen met subsidieaanvragen, adviezen en onderhoud van bijvoorbeeld houtwallen. Dit betekent voor sommige veehouders een verlichting in arbeid, terwijl het voor anderen een extra inkomstenbron kan opleveren.

Gert Lammers,
melkveehouder met 80
koeien in Sinderen

Bosrandenbeheer is win-win voor landbouw en natuur

"Rondom onze percelen hebben we zo'n 2 tot 3 kilometer bosranden en ik ergerde me altijd mateloos aan die stukken. Er groeit geen gras en de koeien gaan altijd op één plek liggen waar het dan vies en nat wordt en er meer uierontsteking ontstaat. We hebben deze gronden ondergebracht in de SAN-regeling. Nu hebben we randenbeheer op de buitenste 10 meter. In ruil daarvoor krijgen we een vergoeding tussen € 800 en € 1800 per hectare. Daarvoor mogen we niet bemesten en beperkt maaien. Het is een win-win situatie voor landbouw en natuur. Voorwaarde voor mij is dat de grond mee blijft tellen als landbouwgrond. Het levert net zo'n bijdrage aan de omzet als onze andere neventak, een paar honderd vleesvarkens. Toch zou ik niet meer dan 5 tot 10 procent van het areaal in natuurbeheer willen. Mooie grond waar een goed gewas op groeit zou ik niet in een natuurregeling doen. Dat druist in tegen het boerengevoel."

Tips

- Onderzoek uw mogelijkheden voor subsidie landschapsbeheer. Info ook via www.groenloket.nl.
- Bekijk of u gronden hebt die minder geschikt zijn voor landbouwproductie (natte gronden/randten) en overweeg hier agrarisch natuurbeheer.
- Bekijk op www.gelderland.nl bij de Atlas Groen Gelderland of er financiële ondersteuning mogelijk is.
- Overleg met een agrarische natuurvereniging.
- Agrarisch natuurbeheer kan tot 2 cent per kg melk opleveren.

Landschapsonderhoud in 2015

Stel je voor, het is 2015.

Het is allang geen discussie meer.

Boeren kunnen natuur net zo goed beheren als Staatsbosbeheer, het Geldersch Landschap of Natuurmonumenten. Sterkers zelfs, de Achterhoekse boeren hebben via Boeren Natuurbeheer Achterhoek (BNA) een ambitieus plan uitgevoerd om het landschap nog aantrekkelijker te maken. De in 2009 opgerichte BNA heeft veel collega-boeren weten over te halen langs hun weilanden singels en houtwallen te planten. In overleg met gemeenten, provincie, rijk, milieufederaties en natuurbeheerders is in ruil hiervoor verruiming van hun ondernemersvergunning verkregen, zodat milieu, natuur en ondernemerschap in harmonie gecombineerd kunnen worden.

Duizenden euro's

Iedere melkveehouder in de Achterhoek heeft nu een natuurproject op zijn bedrijf en krijgt daar een hectarevergoeding voor, variërend van enkele tientallen tot duizenden euro's per hectare die afhankelijk is van

Bertus Hesselink, melkveehouder in Geesteren, reageert op dit toekomstperspectief:

"De gemengde bedrijven van de toekomst zijn bedrijven met vee, groene en blauwe diensten."

"Als de gemeenschap van het mooie landschap wil genieten, zal ze er ook voor moeten betalen."

"Als een hectare natuur meer opbrengt dan een hectare graan of gras zou een boer wel gek zijn als hij geen natuur produceerde."

"Ik vecht voor een rechtvaardige beloning en het mogelijk maken van grootschalige landbouw in een kleinschalig landschap."

de mogelijkheid dit met landbouw te combineren. Sommigen doen het in het klein, met wat randen- of slootkantenbeheer. Anderen pakken het groots aan door natuur boven landbouw te kiezen. Ze verwerven langs de oevers van de meanderende Berkel ondertussen meer inkomsten uit natuurspeurtochten en bossafari's dan met de melkerij van koeien. Overigens is ook het melken veel interessanter geworden sinds Friesland Foods

International 3 eurocent meer per liter melk betaalt omdat het merk 'Met Aandacht uit de Achterhoek' veelgevraagd is in de Randstad.

Extra toeristenbelasting

BNA is de spil in het natuur- en landschapsbeheer. Zij adviseert overheden en brengt verschillende partijen aan tafel. De kennis en kunde en vooral de goede resultaten bij natuurprojecten hebben ervoor gezorgd dat argwaan en wantrouwen hebben plaatsgemaakt voor samenwerking met enthousiasme. Eén van de belangrijkste verdiensten van de BNA is de

Henk van Brink, dijkgraaf Waterschap Rijn en IJssel, kijkt vooruit:

"Boeren hebben de Achterhoek gemaakt tot het coulissenlandschap wat het nu is." "Er liggen kansen op het gebied van natuurbeheer en recreatie."

gedeeltelijke uitbetaling van de extra toeristenbelasting die door de verdubbeling van het aantal toeristen de gemeentelijke kassen binnenstroomt. En zo hebben de boeren bereikt wat zelfs twee linkse kabinetten niet is gelukt: harmonie tussen landbouw, natuur en samenleving.

Harry Keerweer, gedeputeerde landbouw bij de provincie Gelderland, blikt vooruit op de toekomst:

"De tijd dat boeren enkel vlees, melk en eieren produceerden is echt voorbij."

"Natuur en landschap, rust en ruimte worden steeds schaarser. De behoefte daaraan zal alleen maar toenemen."

"De grondgebonden landbouw heeft in de Achterhoek goud in handen."

Tonnie Nahuis,
natuurbeheerder in
Beltrum

Multifunctionele natuur maakt het platteland dynamisch

"In 2001 ben ik gestopt met het houden van varkens, in 2005 is het melkquotum verkocht. Nu ben ik natuurbeheerder op 12,75 hectare met bos, een kikkerpoel, moeras en ook een kerkenpad. Het hele gebied valt onder de Subsidieregeling Natuurbeheer en zo kan ik dit natuurgebied onderhouden. Ik wil het stuk ook onder de Natuurschoonwet laten vallen zodat mijn kinderen het later kunnen overnemen. Extra inkomsten brengt het gebied niet. Ik werk er nog halve dagen bij als sporthalbeheerder, maar ik zoek naar alternatieven. Het terrein naast het natuurgebied moet multifunctioneel worden, met een ontvangst-educatieruimte en mogelijkheden voor het organiseren van bijvoorbeeld jeugdkampen. Schoolklassen, vakantiegeangere, natuurverenigingen en sportclubs zijn dan welkom. Ik ben constant aan het nadenken hoe het gebied in te richten zodat de natuur zich optimaal kan ontwikkelen terwijl het platteland dynamisch en vitaal blijft. Ideeën genoeg, maar ik moet wel de overheid meekrijgen. Zij zijn nog niet ingesteld op een nieuw platteland."

Vergunningen

Bij bedrijfsontwikkeling is het een kwestie van óf mogelijkheden van de locatie benutten, óf de locatie aanpassen aan de plannen. De mogelijkheden zijn onder andere afhankelijk van bestemmingsplan, huidige milieuvergunning en ligging ten opzichte van natuur en stank-gevoelige objecten.

Bestemmingsplan

In het bestemmingsplan is het agrarisch bouwperceel aangegeven. Dit geeft aan binnen welke grenzen welke bebouwing is toegestaan. Wanneer de gemeente het gehele bestemmingsplan vernieuwt, is dat bij uitstek de mogelijkheid om de ruimte voor bedrijfsontwikkeling veilig te stellen. Naast het eigen bouwperceel zijn ook de ontwikkelingen in de omgeving van het bedrijf van groot belang, deze kunnen namelijk ook gevolgen hebben voor de bedrijfsontwikkelingsmogelijkheden.

Milieuvergunning

De meeste melkveebedrijven vallen onder het nieuwe Besluit Landbouw Milieubeheer. Slechts in uitzonderlijke gevallen moet een milieuvergunning worden aangevraagd.

**Besluit Landbouw Milieubeheer*

Melkrundveebedrijven met niet meer dan 200 stuks melkrundvee (en maximaal 140 stuks jongvee) vallen in principe onder het Besluit Landbouw Milieubeheer. Deze bedrijven hoeven bij ontwikkeling geen tijdrovende milieuvergunningprocedure te volgen, maar kunnen volstaan met een melding. Naast het melkrundvee mag nog een beperkt aantal andere dieren worden gehouden.

**Vergunningplicht*

Bedrijven die meer dan 200 stuks melkrundvee gaan houden, moeten wél een milieuvergunning aanvragen. Ook melkrundveebedrijven binnen 250 meter van een (zeer) kwetsbaar gebied moeten bij uitbreiding een vergunning aanvragen. Het Besluit

Landbouw Milieubeheer is niet van toepassing op melkveehouderijen die na 31 december 2001 zijn uitgebreid. De aangepaste Wet Ammoniak en Veehouderij (WAV) geeft melkrundveehouderijen de ruimte te groeien naar (de ammoniakemissie van) 200 stuks melkrundvee en 140 jongvee (2446 kg ammoniak). Een intensieve veehouderijtak naast het melkvee gaat ten koste van dit ammoniakplafond.

Habitatrichtlijngebieden

Achterhoek en Liemers kennen enkele Habitatrichtlijngebieden (HRL). Deze kunnen grote beperkingen opleveren voor de bedrijven in de omgeving. Er is een voorstel om melkveebedrijven rond de HRL-gebieden de ruimte te geven te groeien tot 200 stuks melkvee en 140 jongvee,

Tips

- Bedrijfsontwikkeling is een proces van jaren. Begin dan ook tijdig met het plannen ervan.
- Zorg dat u op de hoogte bent van de beperkingen en mogelijkheden van uw bedrijf en speel daar op in.
- Ook in gesprekken met gemeenten geldt: kennis is macht. Een goede voorbereiding en kennis van zaken zullen leiden tot een beter resultaat voor uw bedrijf.

*Wim te Peele,
melkveehouder met 120
koeien in Winterwijk Corle*

Haal alle partijen bij elkaar en zoek samen naar de oplossing

“Ons bedrijf ligt in de habitatrichtlijn van het Korenburgerveen. Het betekende maximaal 70 koeien op ons bedrijf. Maar wij wilden verder uitbreiden. Onze dochter Liesbeth wil het bedrijf overnemen en doorgroeien naar 1 miljoen kg melk. Het werd heel erg lastig omdat de gemeente vasthield aan de richtlijnen. Op een gegeven moment hebben we burgemeester en wethouders uitgenodigd op ons bedrijf en samen met LTO, de Rabobank en ForFarmers is de situatie doorgesproken. Dat is in de herfst van 2003 geweest. Door alle partijen samen te brengen, wordt er ook gezamenlijk naar een oplossing gezocht. Voor ons zat de oplossing in het aankopen van ammoniakrechten van een stoppende geitenhouder. Waar we al twee jaar over gepraat hadden, was binnen drie weken geregeld. We kregen de vergunning en binnen een half jaar waren we aan het bouwen. Nu staat er een open front stal voor 120 melkkoeien en met 55 hectare grond kunnen we voorlopig vooruit.”

Extra opbrengsten

Veel onderdelen in dit boekje gaan over het verlagen van bedrijfskosten om op die manier het inkomen te verbeteren. Maar het is natuurlijk ook mogelijk de bakens nadrukkelijker te verzetten: extra opbrengsten, anders dan die uit melk en vlees, staan dan centraal. Op ongeveer een derde van alle melkveebedrijven in Achterhoek en Liemers ontvangt men nu reeds inkomsten uit neventakken (inclusief natuurbeheer) en vele bedrijven zijn druk bezig nieuwe activiteiten te ontwikkelen.

Succesvol verbreden

Het allerbelangrijkste is om een neventak te kiezen die aansluit bij interesses, ervaringen en motivatie van de ondernemer of gezinsleden. Nieuwe activiteiten uitbouwen tot een financieel succes vergt veel motivatie en doorzettingsvermogen. Een tweede aandachtspunt is nadenken over uw toekomstige klanten en hun wensen. Verbreding brengt meestal met zich mee dat u met meerdere leveranciers en klanten contacten onderhoudt.

Past dit bij u? Of kunt u iemand inhuren die hier geschikt voor is?

Mogelijkheden

Bij verbreding is het verder nuttig om goed te beoordelen welke mogelijkheden de omgeving en het bedrijf bieden. Een natuurgebied of een rivier in de directe omgeving geeft andere kansen dan een bedrijfslocatie aan de rand van een stad. Wat zijn logische kansen op de plek waar uw bedrijf zit? Probeer die te verkennen en te benutten. Buitenstaanders kunnen u ook vaak goede ideeën aanreiken voor verbredingsmogelijkheden voor uw bedrijf. Dat geldt voor zowel professionele adviseurs als kennissen en bezoekers die langskomen en dan tegen u zeggen: "Wat zou dit toch een mooie plek zijn om.....". Benut dat soort ideeën. De nadruk bij verbreding komt de laatste jaren meer en meer te liggen op schaalvergroting en professionalisering. Die kunnen helpen meer inkomen uit verbreding te halen.

Gat in de markt

Ook merken bestaande verbreders steeds meer dat hun ideeën door collega-boeren worden gekopieerd. In dat geval is het de moeite waard om te kijken of er geen mogelijkheden zijn om uw eigen unieke gat in de markt te ontwikkelen. Dus weer een nieuw product ontwikkelen of u richten op een speciale doelgroep. Bijvoorbeeld duurder producten met een hoger kwaliteitsniveau. Of een dienst die zich richt op een speciale leeftijdsgroep (peuters, pubers, senioren enz.).

Tips

- Benut kansen die de omgeving biedt.
- Biedt een (nog) betere kwaliteit voor een hogere prijs.
- Werk samen met andere bedrijven in de streek om gezamenlijke producten of diensten aan te bieden.
- Bij veel concurrentie: richt u op een speciale doelgroep.
- Gebruik netwerken buiten de landbouw voor ideeën voor nieuwe producten of diensten.

Yvonne Diersen, FarmFun en 60 melkkoeien in Sinderen

Neventak als overbrugging in de bedrijfsovername

"Mijn man Ronald kwam enthousiast thuis toen hij op een ander bedrijf een kinderfeestje had gezien. Nu hebben we naast onze 60 melkkoeien ook kinderfeestjes, boerengolf, koeknuffelen, rondleidingen en een fototocht. We genieten van het contact met mensen en hopen ze wat mee te geven. Daarbij is het inkomen vergelijkbaar met dat uit de melkveetak. Ronald kon helemaal thuis komen werken en daarmee is de nevenactiviteit een overbrugging voor de bedrijfsovername. Toch ligt ons hart bij de melkkoeien. Als we kans zien breiden we komende jaren uit en houden een kleine tak verbreding ernaast. Om de verbreding goed op te pakken moet je wel commercieel zijn. Als boer ben je gewend naar de kosten te kijken. Bij entertainment kijk je vooral naar wat het oplevert. Maar bovenal is het belangrijk mensvriendelijk te zijn. De koeien kunnen ertegen als je een boze bui hebt, bij mensen doe je dat maar één keer."

Meer informatie?

Voor meer informatie over de melkveehouderij in de Achterhoek en Liemers kunt u contact opnemen met:

LTO Noord

tel: 0570-662888

www.ltonoord.nl

Plattelandshuis Achterhoek en Liemers

Tel: 0314-625000

www.plattelandshuis.nl

Animal Sciences Group van WUR

Tel: 0320-238238

www.asg.wur.nl

Natuurlijk Platteland Oost

Vertegenwoordigt zeven agrarische natuurverenigingen in de Achterhoek en Liemers, namelijk VANL Berkel & Slinge, VANL Fraterwaard, Natuurbeheer Groen Goed, ANV 't Onderholt, VAL Oude IJssel, PAN Winterswijk en St. Marke Vragender Veen.

Tel: 0570-662845

www.natuurlijkplatteland.nl

Dit boekje is ook te downloaden op:

www.ltonoord.nl

www.ltonoordprojecten.nl

www.plattelandshuis.nl

www.melkveeacademie.nl

Of op te vragen bij:

LTO Noord Projecten

Postbus 126

7400 AC Deventer

0570-662810

info@ltonoordprojecten.nl

o.v.v. "10 wegen om te groeien"

Colofon:

Dit project is uitgevoerd door LTO Noord Projecten, Animal Sciences Group van WUR, Melkvee Academie en Plattelandshuis Achterhoek en Liemers. De financiering is afkomstig van het Fonds Ontwikkeling Duurzame Land- en Tuinbouw, Ministerie van LNV en Provincie Gelderland.

Auteurs:

Samenstelling, redactie en eindredactie: Jelle Zijlstra (Animal Sciences Group van WUR), Alice Booij (Alice Booij Publicaties) en Anne Marie de Ronde (Plattelandshuis Achterhoek en Liemers)

Tekstuele bijdragen: Michel de Haan (Animal Sciences Group van WUR), Erik Pijnappels (DLV Bouw, Milieu en Techniek), Margo Meijerink (LTO Noord), Wilfried Klein Gunnewiek (DLV Rundvee Advies), Jan Willem Klein Wolterink (LTO Noord Advies), Gerard Migchels (Animal Sciences Group van WUR) en Marleen Lenssinck (LTO Noord Projecten)

Fotografie: Elly Geverink, De Marke, Alice Booij

Met dank aan Alfa Accountants en Adviseurs, GIBO Groep Accountants en Adviseurs en VOF Agri-Oost voor hun hulp bij het voorbereiden van de interviews

Vormgeving en Druk: Pronto Print, Velp

